

Per Line
Foto: Pål Christensen

DEN ELEMENTÆRE ARKITEKTUREN

Et essay om Per Line og stedskunstens alfabet

JAN CARLSEN

Elementær, 1) som tilhører grunnlaget, selve grunnbetingelsen for noe, 2) opprinnelig; komplisert, 3) som tilhører, angår, grunnprinsippene el. begynnelsesgrunnene i et fag, en lære, en vitenskap...
Aschehougs konversasjonsleksikon, 1973

Etter at Per Line flytta heim til Jæren i 1972 markerte han seg snart i jærlandskapet: gjennom ein nyskapande og særprega arkitektur, gjennom ulike rehabiliteringsprosjekt og "gjendiktingar" av gamle bygningar og som aktiv deltakar i samfunnsdebatten. Naturleg nok har det dei siste tiåra blitt laga mange intervju med Per Line, og det er blitt skriva fleire artiklar om arbeidet hans. Ein del av prosjekta er og blitt presenterte i utanlandske fagtidsskrift. Likevel har mange sakna ein samanfattande artikkel som kunne setja ideane og arkitektgjerninga hans inn i ein vidare samanheng og tradisjon. Me er difor glade for at siv. ark. Jan Carlsen sa ja til å skriva denne artikkelen, og at Per Line sjølv samla og la til rette mykje av bakgrunns materialet for den.

Han begynner på arkitektskolen i urbaniseringens Oslo høsten 1959. Landbrukets Jubileumsutstilling på Ekeberg trekker folk, kontorghettoen Vestre Vika utbygges og den plateklede Philips-skyskraperen på Majorstua innleder hovedstadens amerikaniserte byggemåte. Samtidig skisserer parhestene Lund og Slaatto på det arkitektoniske miraklet St. Hallvard kirke og kloster på Enerhaugen. Et paradoksens tiår står for døren i byggekunsten. Arkitektstudent Per Line, født på Bryne i Time kommune i 1936, befinner seg midt i den faglige striden. I ettertid er de to retningene blitt kalt Korsmo-skolen og Knutsen-skolen i norsk arkitektur. Den stillfarne, filosofisk anlagte ynglingen fra Jæren

har ingen problemer med å velge side.

1. Studietid 1959-1965

Etter landsgymnas og militærtjeneste drar han på sjøen et halvt års tid og ser seg om i verden; i USA besøker han blant annet Frank Lloyd Wrights originale Guggenheim-museum (under bygging) og hans kjente enebolig Falling Water, og ferden går videre til Tahiti, Australia og New Zealand. Et nyttig forspill til studiene ved Statens Arkitektkurs (senere Arkitektthøgskolen i Oslo) på Håndverks- og kunstindustriskolen. Han har en stund syslet med tanken om å bli kunstner, men bankmannens sønn våget ikke spranget den gang,

og hans eldre bror Leif er allerede praktiserende arkitekt; Per Line vet altså litt om yrket når han tar sin plass på tegnesalen i Ullevålsveien 5. Den høsten er Knut Knutsen tilbake som lærer ved SHKS, etter tolv års omfattende prosjekteringsvirksomhet. Det blir skjellsettende for den sensitive rogalendingen. Line føler seg beslektet med mannen som tegnet den vakkert stedstilpassete Portør-hytta i 1949, nå en av den humanistiske og økologiske arkitekturens flaggskip, og fulgte opp med sitt hovedverk i 1952: den norske ambassaden i Stockholm. Knutsens rustikke eneboliger ble forbilder for en hel generasjon arkitekter, de første utdannet ved hans "genikurs" 1945-46, med Per Cappelen, Birger Lambertz-Nilssen, Wenche Selmer og Harald Ramm Østgaard som noen av navnene. Denne profesjonsånd fortsatte utover tiåret, og blant 1949-kullets talenter – som representerte begge fagsyn – var Odd-Kjeld Østbye, Sverre Fehn og Geir Grung.

I 1950 så avantgardistenes PAGON dagens lys (Progressive Arkitekters Gruppe Oslo Norge), med Christian Norberg-Schulz og Geir Grung som to ildsjeler, men også Fehn og Østbye deltok i forsøket på å videreføre de funksjonalistiske CIAM-ideene fra mellomkrigstiden (den internasjonale funksjonalisme-bevegelsen), en bestrebelse som ble ledet av modernisten Arne Korsmo.

Portør-hytta i Knut Knutsens strek.
Fra Tvedten og Knutsen "Knut Knutsen 1903 - 1969", Gyldendal 1982.

Motpolen til denne gruppering var kretsen rundt Knut Knutsen, en fagskikkelse mange i dag anser for å være Sverre Fehns forløper.

Våren 1961, når Per Line avslutter 2. studieår, tildeles Knutsen den første Treprisen (hans adept skal få den i 1992). "Siden Magnus Poulssons død er der - etter juryens oppfatning - ingen som i høyere grad enn Knut Knutsen som har forstått å ta vare på de tradisjonelle verdier i norsk trebygningskunst," heter det i begrunnelsen, "uten at dette på noen måte har hemmet hans søken etter ukonvensjonelle løsninger på nye oppgavestillinger. I hans hender synes trevirket nyoppdaget og nyopplevet, samtidig som det er anvendt med den overleverte erfarings mesterskap. I sin egen praksis, og ved sin gjerning som lærer for yngre arkitekter, har Knut Knutsen bygget bro mellom gammel og moderne arkitektur og ført veien videre."

Dette er ord som – flere tiår senere – også karakteriserer husene til Bryne-arkitekten Per Line.

I sin takketale sa Knut Knutsen: "I vår mekaniserte og rasjonaliserte sivilisasjon er det av største viktighet at mennesket prøver å forstå naturen og få impulser av den... Arkitektene har i århundrer tjent den herskende klasse. De har inntil vår tid bare interessert seg for de store oppgaver. De har ikke, selv ved siden av disse oppgaver, interessert seg for human byggekunst. Da forståelsen endelig kom, sto de uten forutsetninger for å løse oppgaven med mennesket i sentrum."

Det er ikke plass i dette essay til å utdype forskjellen mellom Korsmo-skolen og Knutsen-skolen, de to hovedretningene i etterkrigsarkitekturen, men la det være sagt at Arne Korsmo er en av dette lands store formgivere. Begge arkitektursyn hører hjemme i vår byg-

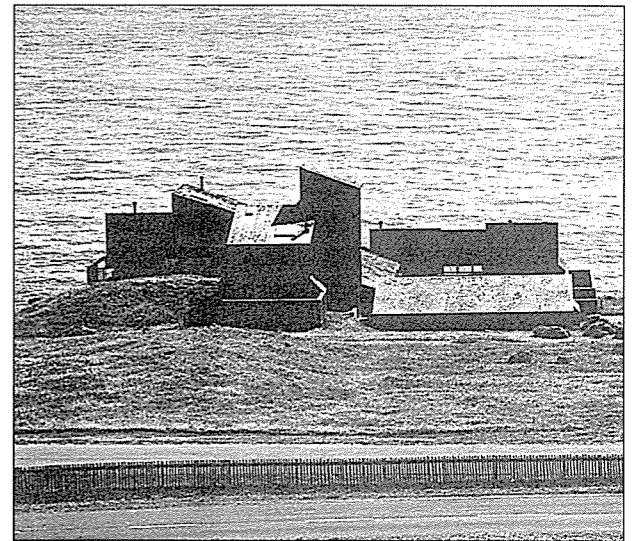
ningskultur. Og dualismen – som selvsagt må tas med en klype salt i og med at mange arkitekter tegner hus i begge genre – vedvarer. Også i 1997 eksisterer det en "korsmosk" og en "knutsensk" skole, og som vi skal se er Per Line utvetydig i sin fagideologiske innstilling og sin gjerning ved tegnebordet.

Arne Korsmo, funksisarkitekten, var blitt professor ved NTH i 1956 og befinner seg nå i Trondheim. Knut Knutsen hadde fullført en rekke omfattende byggverk, kanskje var arbeidsprosessen bak anlegg som Folkets Hus og Hotell Viking for kompliserte for hans artistiske legning, noen mener at hans beste bygninger er av mindre format enn de hus han tegnet på 50-tallet.

I 1965 tar Per Line sin diplomeksamen (han tegner et museum på Bygdøy), mens den poetiske St. Hallvardkirken mellom de ruvende OBOS-blokkene på Enerhaugen bygges, og han tar avstand fra tidens prognosemakeri og teknokratiske byplantenkning som avstedkommer drabantbyblokkene i Groruddalen og "Transportanalysen for Oslo-området" med sin uhyrlige bymotorvei tvers gjennom hovedstadsbebyggelsen. Dette året blir Knut Knutsen utnevnt til professor ved arkitektthøyskolen, men han har fortsatt flere oppdrag og ansetter den 29 år gamle jærboen på sitt vesle kontor.

2. Læretid hos Knut Knutsen og egen praksis 1965-1972

"Den rette linje mot den brukne", er fagskismaet Korsmo-Knutsen blitt kalt. Per Cappelen skrev hengivent om Knutsens særegne arkitektur: "Skissen av det lille unikum i Portør er hans bumerke." At Line får oppleve denne kreative byggmester på nært hold, gjennom Knutsens fire siste leveår, etter den inspirerende studie-

Sea Ranch - et amerikansk forbilde tegnet av arkitektene Moore, Lyndon, Turnbull og Whitaker.
Fra "Houses by MLTW", Tokyo 1975.

tiden, er selvsagt utslagsgivende for den faglige kurs han selv skal følge.

Når Per Line i dag beskriver arbeidsgiveren Knut Knutsen bruker han begreper som "romantiker", "beskjedenhet" og "ydmykhet", "anonym arkitektur", "minimalisme", "angst for autoriteter". Slektskapet mellom dem åpenbares i portrettet han tegner. Knutsen kunne ta til tårene, får vi vite. Ting gikk inn på ham. Han engasjerte seg i sin samtid.

Det er siste halvdel av 60-årene og Per Line tegner Tåsen aldershjem, eneboliger, hytter, en kirke - de aller siste husene. I en rull bevarer Knutsen tegningene for Den Humanistiske By han aldri får realisere, et utopisk prosjekt for Sørkedalen, så himmelropende annerledes enn den sonedelte betongutbygging og asfaltregulering

som finner sted i hovedstadsregionen.

Men en julinnatt i 1969 er det slutt, Knut Knutsen sovner stille inn i sitt sommerhus i Portør, året etter Arne Korsmo som døde under en fjellvandring i Peru. En epoke i nasjonens byggekunst er over. Per Line blir boende i hovedstaden i tre år. Han oppretter egen praksis sammen med studiekameraten Christian Malon, de tegner eneboliger i Asker, får reguleringsoppgaver, innreder barer i byens sentrum, orienterer seg som andre unge arkitekter i det uoversiktlige oppdragsfarvannet. Men i det begivenhetsrike EF-året 1972, etter innvielsen av Chateau Neuf og før Sjøfartsmuseet står ferdig, mens byggingen av drabantbyene Romsås og Hovseter går sin gang, bestemmer Per Line seg for å vende tilbake til Jæren. Hans hustru Frøydis er odelsjente, de overtar

gården Hauge i Klepp kommune, fra denne stund er han “bonde og freelancearkitekt” som det skal hete i et intervju i Stavanger Aftenblad åtte år senere.

3. Fra kårbolig på Hauge til Hå-konseptet 1972-1979

Et av Den Ekte Arkitektens umiskjennelige kjennetegn er standhaftigheten og arbeidsenergien. Og den besettelse som ligger under all virksomhet ved tegnebordet eller i den fagpolitiske sfæren.

Gårdbrukeren Per Line, som går i fjøset og melker hver morgen, rekker forbløffende mye også som arkitekt i løpet av disse første syv agrare år på Jæren. Kårboligen på Hauge, et moderne jærhus, som senere skal utvikles med ulike variasjoner andre steder i trakten, er ferdig i 1973. Fram til i dag har han tegnet cirka ti slike “jærhus”,

Det nyrestaurerte Træ' e på Line sommeren 1997.

Foto: Per Line.

de fleste som gårdshus tilpasset sitt spesielle landskap, for tiden arbeider han med en helt ny gård for et ungt ektepar. Fra 1974 til 1978 er han formann i Bryne Kunstforening; i 1977-79 leder han Stavanger Arkitektforening. Å sitte i juryen for arkitekt-konkurransen om kulturhuset på Sølvberget er både givende og krevende. Debatten om miljøet i Bryne sentrum, og feidene om ferdighusfeltens estetikk, er i sin emning. Og Line har allerede begynt på et av sitt yrkeslivs mesterstykker, restaureringen av Hå Gamle Prestegård.

Kårboligen på Hauge “gjentar og utvikler hovedformer og enkelte motiver”, skal Terje Forseth bemerke i 50-årsskriftet til Line i 1986, “men samtidig gir den klart uttrykk for at det er et hus for vår tid”. Det står fram som autentisk byggeskikk “blant kataloghuskaoset på Jæren”. I et intervju med Kari Thomsen i Stavanger Aftenblad i 1978, seks år etter oppbruddet fra Oslo, snakker Per Line åpenhertig om nye boligområder som danner en “grell kontrast til de gamle” og “forflater hele landet”. Han mener at menneskenes “opplevelsesevne stivner av mangel på næring i de tørre følelsesløse husene”, som er uten livsrytme, og det hjelper lite å montere sprosper i vinduene. Opp mot maktarkitekturen og de autoritære holdninger som blant annet manifesterer seg med “de store bankbygg, de lange boligblokker”, i masseproduksjonens tidsalder, setter han en human byggekunst. Og det hele henger sammen med vår levemåte, at “vi i den rike del av verden, som består av 20 prosent av menneskeheten, bruker opp 80 prosent av jordens ressurser”.

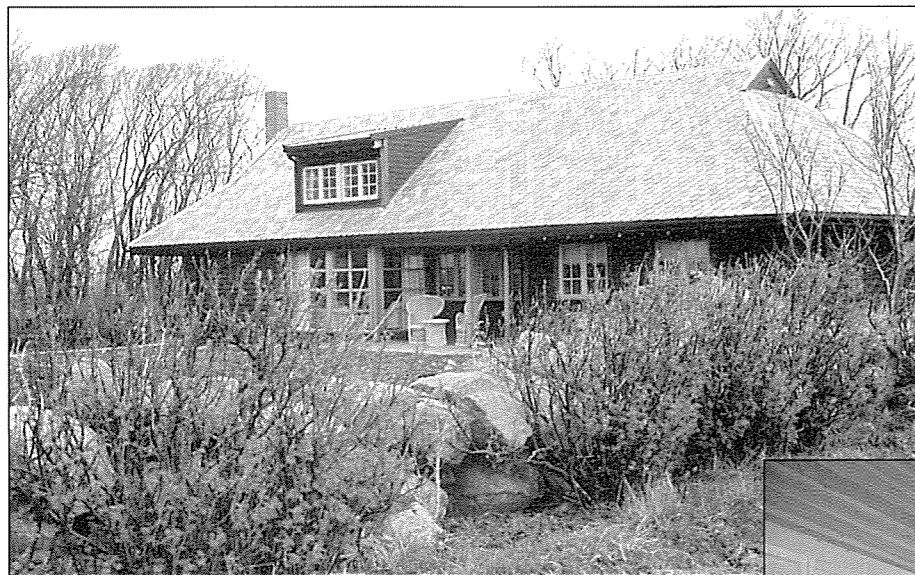
Isine *Nattanker*, skrevet for arkitektstudenter, la Knut Knutsen fram følgende selvironiske men dypt alvorlige syn på arkitektstanden: “Arkitektene er modister

(“hattesyerske” eller “motehandlerske” i min fremmedordbok, JC), ufrie og etterapere. Arkitektene forflater alt levende med sin måte å ordne alt for andre, slik at mennesket er en brikke i deres spill...Arkitekten skal være menneskets tjener. Studer mennesket, studer selv. Finn ut hvor og hvordan mennesket er lykkeligst. Fortsett ikke med å være modister, utslett deg selv, vær ydmyk. Form hver oppgave så uvesentlig som mulig. Form hver oppgave slik at mennesket kan utfolde seg og leve i sitt miljø. Form hver oppgave i harmoni med sine omgivelser, form hver oppgave slik at det som skapes lever.”

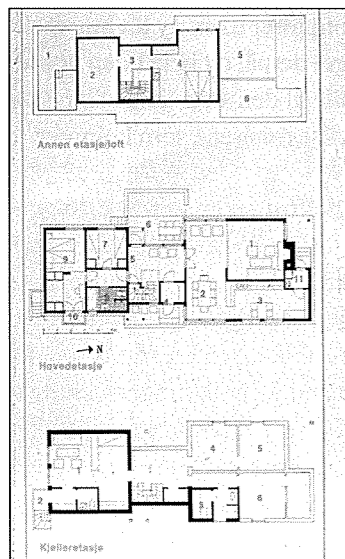
Bryne Kunstforening hadde en vellykket utstilling av Knut Knutsens arbeider vinteren 1976, fulgt opp av en kontrasterende Korsmo-utstilling våren samme år, et tiltak som viser at Per Line ikke er enøyd i synet på faget. I 1979 begynner debatten om kulturhuset i Stavanger, mens juryen tar fatt på sin viktige bedømmelse av konkurranseutkastene, som fører til en ny tevling mellom de beste forslagene året derpå, og hele tiden vokser Hå-konseptet i ham og blir til den stedstanke som skal fullbyrdes med så stor suksess i årene som kommer.

4. Gjendiktningens arkitektur og en gryende byggeskikkdebatt 1979-1987

Ideen oppstår sommeren 1977, han arbeider med restaureringen av Hå Gamle Prestegård i perioder utover 70- og 80-tallet, i 1983 blir kultursenteret åpnet og der begynner triumfen for denne gjendiktningens arkitektur, Per Lines bragd som byggmester - i ordets rette forstand - for den vanskelige prosess som ligger bak et slikt løft. Samarbeidet med andre mennesker, dugnadsånden, den kollektive vilje til å ta vare på og utvikle bygnings-

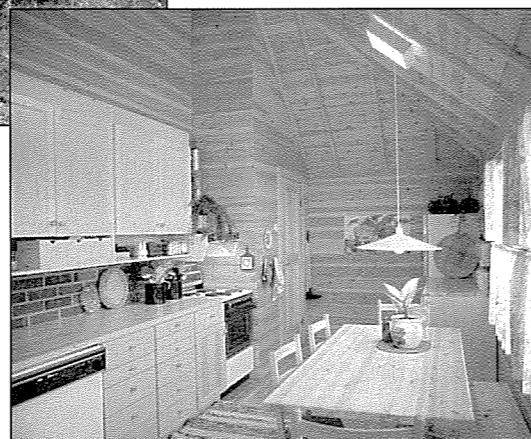

Et av Per Lines moderne "jærhus", tegnet for familien Aanestad på Bore.
Foto: Tore Wiig.

Interiør.

Foto: Terje Forseth.

Annen etasje/loft

1. Hems over soverom
2. Kaldt loft
3. Trapp og trapperom
4. Gjesterom (I hus nr. 2 er veggen mot stue-kjøkken åpen, slik at rommet blir en stor hems i tilknytning til stue/kjøkken).
5. Åpent til stue
6. Åpent til kjøkken

Hovedetasje

1. Stue med peis
2. Spisestue
3. Kjøkken (1, 2 og 3 er ett rom med skråtak)
4. Hovedinngang med vindfang
5. Entre
6. Overbygget terrasse
7. Soverom
8. Bad/dusj/WC
9. Soverom med hems
10. Altan
11. Kjøkkeninngang med vask

Kjelleretasje

1. Hybelleilighet
 2. Nedgang til kjelleretasjen
 3. Badstue
 - 4, 5, 6. Kjellerrom
- I hus 2. er rom 1 innredet til hybelleilighet. I hus 1 er det isolert kjellerrom her.

arven og landskapskvalitetene, illustrerer hvordan arkitektrollen kan arte seg i lykkelige øyeblikk. "Ydmykt og varsomt - men likevel myndig - har han ledet rehabiliteringen", som det står i Jærteikn (1/93). Arkitekturen er i samsvar med Knut Knutsens faglige ABC. "Den er stille. Den trer tilbake for opplevelsen..." Dette er ingen kopiering, understreker Line. Han har ikke hermet våningshuset fra 1789 og utvidelsen fra 1850, han er ingen postmodernist som etterligner stilen i driftsbygningene fra 1899 og 1927. Særpreget blir bevart, og det nye underordner seg naturen med havet og himmelen og steingardene, men - som vi senere får se - tillater han seg også å være nyskapende i sitt arkitektarbeid på det ærverdige gamle stedet.

"Slipp bylivet løs - lær av bøndene på Hå", skal Turid Haaland - sjefarkitekt ved Stavanger byplankontor - skrive begeistret i Aftenbladet i 1984. Hun undrer hvorfor kulturinstitusjonene i Stavanger ikke får det til, mens 60 000 personer har besøkt Hå siden åpningen. Årsaken er at på Hå kan man sitte ned, reflekterer hun, roen kommer, det blir tid til opplevelse. Per Line og hans allierte har skapt rom for fellesskapet, for mellommenneskelig kulturutfoldelse. "Vi trenger alternativer", konstaterer arkitekt Haaland, "til våre hjemlige stuer og hybler..."

Byggingen av Per Lines neste verk finner sted i 1980. I et beplantet skogholt, noen klimatiske meter fra den forblåste stranden på Refsnes ved Nærland, plasserer han hytta til Arthur og Kari Pollestad. Dette er den linske prototypen, bygningsmodellen han skal gjøre til sitt arkitektoniske varemerke. Små bygningskropper skulpturert rundt et intimt gårdsrom. Peisen er plassert sentralt i borgen, med ildsted inne og ute: Og denne forbindelse mellom det panelte, svartbeisete trehusets indre og det

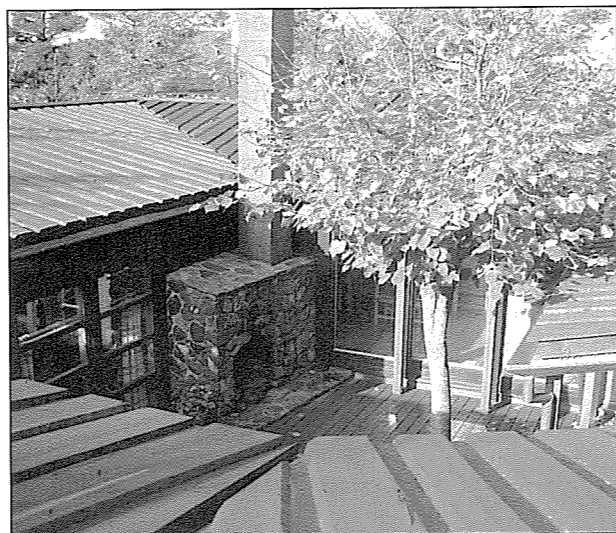
lune uterommet gir beboerne et større areal til disposisjon når været tillater det, og samtidig tilbyr ariet beskyttelse, plass for privatliv, en stue under åpen himmel. Byggherreparets sønn, pater Kjell Arild Pollestad, skal i 1994 berømme foreldrene som våget å bygge så utradisjonelt femten år tidligere. Han elsker stedet. Søker dit så ofte han har anledning. Kunne bo der hele året. Og jeg fikk den samme følelsen da jeg besøkte stedet forleden, sammen med arkitekten; kanskje har vi et genetisk minne av urmenneskets hule i oss. (Drømmen om Soria Moria slott er en helt annen historie.) Enklere og mer elementært kan det ikke bygges. Nærmere paradiset kommer ikke byggeskikken.

Nå går Per Line - som fortsatt driver gården på Hauge - inn i en mer utadvendt, debatterende fase. En avis skal i 1987 utrope ham til "åttiåras anti-japp nummer ein". Hva gjør ham glad? spør journalisten. Å få ha et engasjement, svarer Line, være medmenneske. At vi kan bety noe for hverandre. Og det verste han vet? Når "nokon utnyttar andre menneske", særlig ved hjelp av pengemakt. Og han blir skremt av fremmedhat, er opptatt av flyktningenes situasjon, begriper ikke hvordan et politisk parti mot innvandring kan få så stor oppslutning.

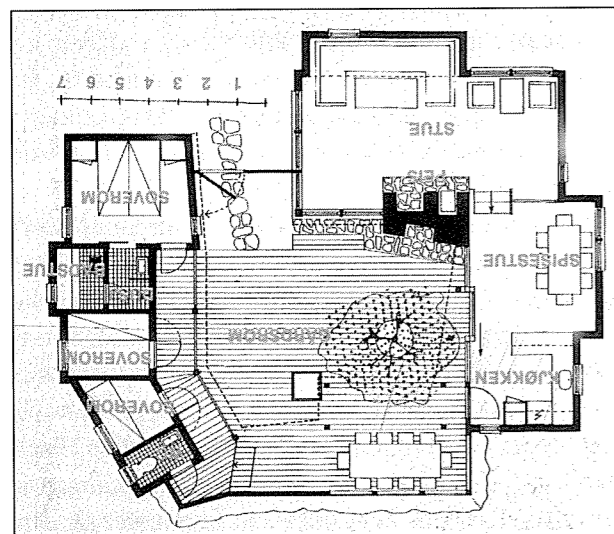
I perioden 1979-90 sitter han i tre konkurransejuryer: Kulturhuset i Stavanger, Sauda videregående skole og Jærmuseet. Han ser kvalitetene i løsningen til arkitektene Lund og Slaatto, som omsider vinner tevlingen om kulturhuset, levert i mars 1980, fordi de makter å tilpasse den store byningsmassen til trehusbebyggelsen på Sølvberget, en designprestasjon som bekrefter Lines tese om at arkitekturen må utvikle seg og samtidig vise hensyn til fortidens byggemåte. At Jærmuseet får den

Hytta til familien Pollestad.
Foto: Per Line.

En lun uteplass midt i hytta.
Foto: Per Line.

Stuen med utsyn mot gårdsrommet.

tiltalende regionalistiske utforming arkitektene Einar Myklebust og trioen Helliesen, Hallgren og Wåge kommer fram til gjennom sitt samarbeid, så rotekte jærsk og likevel djervt samtidspreget, tror jeg jury-medlem Per Line har en del av æren for. Dette arkitekturspråket er i Knut Knutsens lynne. Det kunne også ha vært signert forløpere som Frank Lloyd Wright, Sigurd Lewerentz og Alvar Aalto.

Jærmuseet er det viktigste bygget i fylket på mange år, erklærer Per Line med rette. Han forstår hvilken betydningsfull rolle institusjonen vil komme til å spille i framtiden. Og han har fått et hus som stemmer overens med hans egen arkitekturforståelse.

Det handler om byggeskikkens fornyelse. Mellom 1984 og 1989 sitter han i regionens Byggeskikkutvalg. Man driver med opplysningsvirksomhet, spør hva god byggeskikk er, trekker fram positive eksempler. Bruket til Tengs i Egersund, som Line har restaurert, får en pris i 1986. "Kulturen må tilbake til bygdene!" proklamerer han i Bondevennen i august samme år. En utstilling på Hå Gamle Prestegård, som han har hovedansvar for, "Byggeskikk i Norge", vekker oppsikt. Samtidig føler enkelte at deres ferdighus, vist på fotografier, blir uthengt. Per Line sier at man må konkurrere med den importerte bykulturen, gjenvinne bygdetradisjonene, tenke helhetlig og forene nytt med gammelt. Bare slik, gjennom stedskunsten (som arkitekturfilosofen Christian Norberg-Schulz kaller det), kan man skape trygghet, trivsel, følelse av tilhørighet. Delutstillingen "Vestlandshus" bekrefter at dette er mulig, mener Line.

I et intervju i Jærbladet i september 1986, når han fyller 50 år, sier Per Line: "Eg tykkjer framleis at miljøet i mange av våre byggefelt er skræmmande. Husa står der

som klossar, som upersonlege perler på ei snor, samantrykte og uniformerte. Eg kan vanskeleg tenkja meg at det er den rette rammen om ein total livssituasjon som ein bustad skal vera." Behovet for fellesskap, noe som bryter med eneboligens og blokkleilighetens isolasjon, er åpenbart. Man trenger grendehus, møtelokaler, offentlige rom. Men hvordan har arkitekten det? undrer journalisten. Han har faget i blodet, tross slitet og motstanden, og - som ikke alle vet - problemer med hjertet. Bondens slit hører med i beretningen. Men kanskje "dei første åra som gardbrukar, i dagleg arbeid saman med heile familien, var dei beste i mitt liv". Han skal forpakte bort jorda snart - blir nødt til det, hjertet hadde gitt sine signaler i 1983 - og nøye seg med arbeidet ved tegnebordet i kjellerstuen på Hauge.

Men drømmeren i ham fornekte seg ikke. Meningsutvekslingen om miljøet i Bryne sentrum har pågått siden høsten 1980, og på midten av 80-tallet dannes "Møllas Venner" for å redde den fine møllebygningen fra 1922 og omgjøre den til kulturhus og aktivitetssenter, slik man har gjort med USF-huset i Bergen. Det kan bli et samlende sted hvis Time kommune kjenner sin besøkelsestid, når Storgata omgjøres til gågate, et "Brynes Aker Brygge" sier aktivistene. Men i skrivende stund er ingenting avgjort. Alt kan skje, forteller Per Line på telefonen. Bygningen står tom. Det skulle bli et fellesskaphus, poengterer han, ikke et elitesenter. De overdimensjonerte kontor- og bankbyggene i Bryne bidrar jo ikke til å gjøre folks hverdag lysere. Per Grimnes har tidligere satt Bryne-debatten inn i en bygningskulturell sammenheng med uttalelsen om at "dårlegare byggjestyll uttrykkjer forfall i tida".

Det mener noen at Per Lines nye hus på Bryne står

for. "Borgen på Bryne", tegnet for familien Skogvold, blir livlig debattert av mannen i gata. Meninger om stygt og pent får vind i seilene i dette underlige Block Watnerike vest i landet, tankevekkende skildret i Hild Sørbys bok *Klar Ferdig Hus - Norske ferdighus gjennom tidene* (1992). Mønsteret fra den organiske Pollestad-hytta gjentas. "Arkitekt mot vær og vind", står det i Aftenbladet i januar 1986. "Vil borgen nå bli den nye byggestilen på Jæren?" spør journalisten. Per Line smiler. Han har jo det unike Orre-prosjektet, som snart skal vekke betydelig oppmerksomhet, på beddingen. Fortsatt skal 25 kuer melkes på Hauge. Men bondeyrket gjør ham friere, innrømmer han, han slipper - som så mange utsatte kolleger - å produsere tegninger i ett sett for å overleve.

Men året etter, i 1987, opphører han å være "hobbyarkitekt", Hauge forpaktet bort, dobbeltrollen ble for mye for ham, Per Line er tilbake der han slapp i 1972. Og det settes publikumsrekord på fulltrefferen Hå, 100 000 personer vil ha besøkt kulturhuset i løpet av året; man vedtar at stedet skal utvides.

5. Fra Friluftshuset på Orre til Treprisen 1992

"Det er værhardt på de jærskke strender, og det er god grunn til å søke ly for vinden", skal Ulf Grønvold skrive om friluftshuset på Orre i Byggekunst høsten 1989. "Per Line har derfor tegnet en bygning som beskytter de besøkende og rammer inn en åpen skifferdekket gårds plass. En stor utepeis og et rognetre gir rommet intimitet. Inne i huset kan man få forfriskninger og lære om stedets fugle- og planteliv. Den brede bordklendingen på vegger og tak er kreosotimpregnert, og flatene blekner i henhold til hvor værutsatte de er. Med sine mange brutte plan

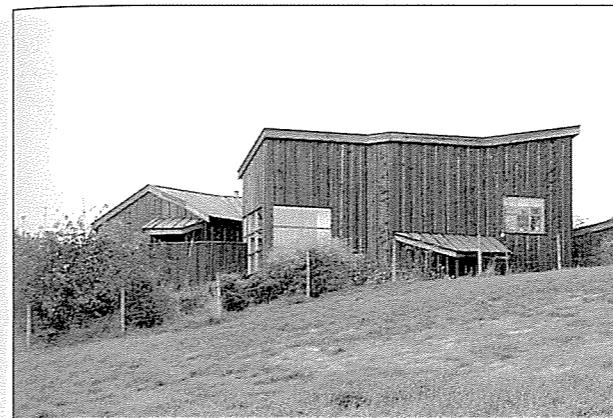
og ulike nyanser av svart, grått og hvitt fremtrer bygningen allerede etter et par års drift som en naturform blant sanddynene. En større ros kan vel ikke et stykke organisk arkitektur få."

Tidligere i artikkelen har arkitekt Grønvold inndelt Lines sparsomme produksjon i to kategorier: bygninger inspirert av det gamle jærhuset og "knutsenske gårdsromshus". Kanskje passer ikke atriumsløsningen alle steder, antyder Grønvold. "Men på Orrestranda har Line fått oppført et informasjonssenter hvor bygningstypene fungerer meget godt."

Med innvielsen av strandbygget på Orre, i mai 1987, får Per Line sitt faglige gjennombrudd. Byggherren - som er Jæren Friluftsråd - har valgt rett arkitekt for sin uvanlige oppgave, og Rogaland fylke blir en arkitektonisk attraksjon rikere. Huset inngår i Norsk Arkitekturmuseums (NAM) verdensutstilling "Norsk samtidsarkitektur 1985-1990", og vekker oppmerksomhet i mange land; mye tyder på at Orre-bygningen er i ferd med å bli en av vår moderne arkitekturs ikoner. "Per Line was Knutsens's last assistant," bemerker Grønvold i det kjente engelske tidsskriftet *The Architectural Review* i september 1990, "and Friluftshuset shows him to be one of his most talented followers."

En måned senere, i Aftenposten, skriver Lars Elton om NAM-utstillingen på Vestbanen i Oslo, i artikkelen "Det beste i norsk arkitektur", at 80-tallets glassbygninger ikke lenger er enerådende. Eksempler på en ny byggemåte vokser fram. "Det første ser vi i Per Lines Orre friluftshus på Jæren, som gjennom sin atriumstruktur er en nytolkning av solid norsk, stedstilpasset tradisjon i Knutsenskolen."

I mars 1987, kort tid før gårdsromshuset på Orre står

"Borgen på Bryne" er tegnet for familien Skogvold.
Foto: Per Line.

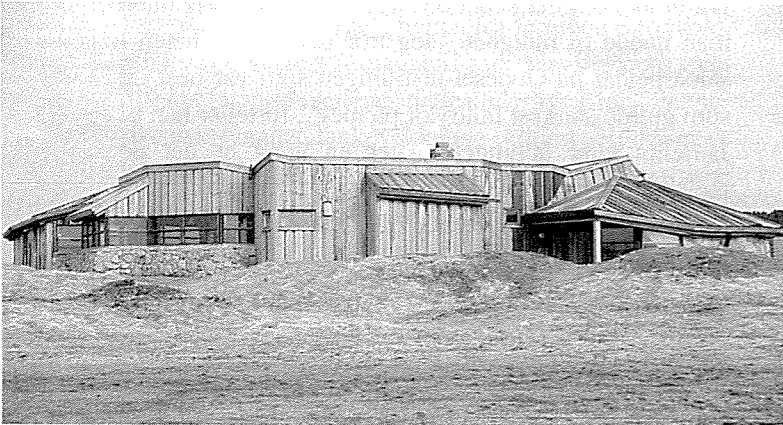
ferdig, blir Line bedt om å lede arbeidet med den store boligmessen "Bygg for fremtiden" som skal arrangeres i Stavanger i 1988. Hittil har ikke planleggingen gått som forventet og hustegneren Line viser nå at han også har organisatoriske evner. 80 boliger skal oppføres på den 35 mål store tomten under mottoet "Bofellesskap med sosial profil". Per Line har ambisjoner om å skape tunnmiljøer og inspirere til liv mellom husene, han vil vekk fra ferdighusfeltenes golde innadvendthet. Anerkjente arkitektkontorer som Vandkunsten fra Danmark og svenske Arken blir tildelt hver sitt område. "At de norske bidragene spriket mer, formalt og i kvalitet, er en annen sak", oppsummerer Ulf Grønvold i nevnte Byggekunst-artikkel. "Godeset-messen ble realisert, og det er et under som skyldes Per Lines innsats. At det også ble en interessant arkitektonisk manifestasjon, er ikke mindre bemerkelsesverdig."

Selv betrakter Per Line utstillingen som en verdifull erfaring, tross ytre vansker - ikke minst fordi bunnen

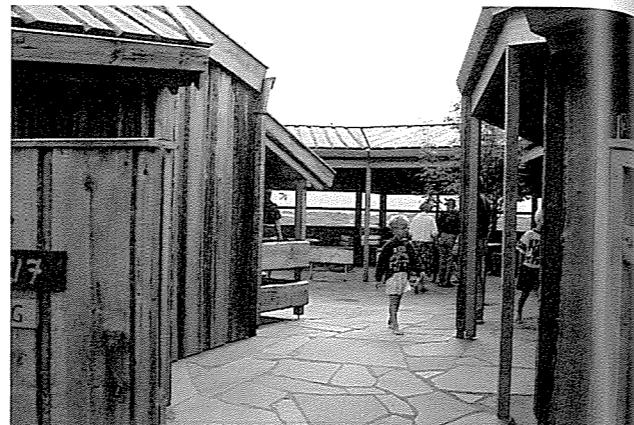
falt ut av boligmarkedet det året - og den korte tiden man hadde til rådighet. "Jeg tror det var stillheten i samarbeidet på Godeset-utstillingen som var best og som gjorde sterkest inntrykk på meg", forteller han til Jærteikn etter åpningen. Atter en gang er det de mellommenneskelige relasjonene som understrekes av Line, det faktum at arkitektur blir til i et kollektiv. Alene er arkitekten maktesløs. Dette poengterer han også i dag, gang på gang, når vi snakker om hans yrkesliv og profesjonens besværligheter i Marked-Norge. At det dreier seg om kommunikasjon; arkitekter må lære å snakke med folk. Fremmedgjøringen ved tegnebordet er farlig, god arkitektur forutsetter dialog på mange nivåer i prosjekterings- og byggeprosessen.

I 1989 tegner han den vesle hytta "Perabu" for Lovise og Ingulf Bergstad ved Spinnfjorden i Farsund. Beskjedne 57,5 kvadratmeter på en kontraktfestet tomt i et hyttefelt basert på ferdighusproduksjon. Ekteparet vil ikke ha den tilbudte vinkelhytta brutalt plassert over en kløft og engasjerer Line, denne "representant for den lavmælte arkitekturen" som unnfanger en terrengtilpasset trebygning "satt varsomt ned mellom stein og ur" (*Hytteliv* 6/95). Halvatriet åpner seg gavmildt mot havet og skrenten under, de store oppdelte vindusflatene gir rikelig lys og visuell kontakt med naturen omkring, samtidig som privatlivet sikres i det forbløffende romslige interiøret. Dette er stedsforming på sitt beste. Elementær byggeskikk. Ukomplisert arkitektur basert på håndverkets, landskapets, klimaforholdenes og brukerfunksjonenes grunnprinsipper.

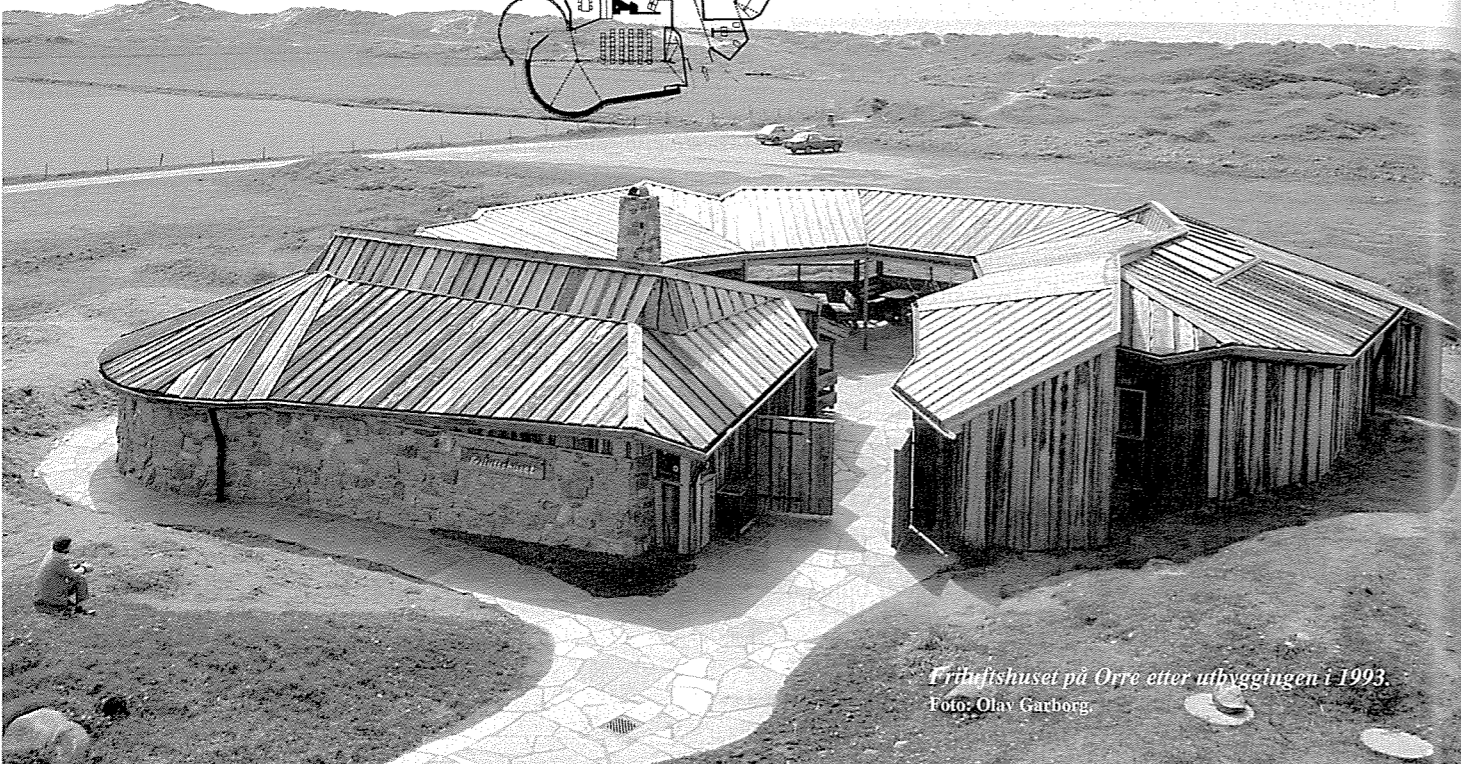
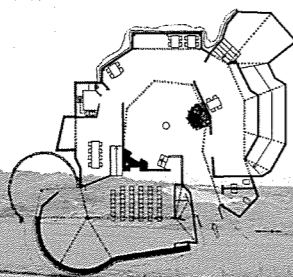
Tilbygget på Hå Gamle Prestegård, innviet i februar 1991, viser at modernisten Per Line ikke overskygges av tradisjonalisten. Det dristige glasstaket og utform-

Friluftshusets fasade mot vest.
Foto: Per Line.

Velkommen inn i gårdsrommet!
Foto: Per Line.

Friluftshuset på Orre etter utbyggingen i 1993.
Foto: Olav Garborg.

ingen av den nye bygningskroppen beriker det gamle anlegget, Line imiterer som sagt ikke historiens uttrykksformer. Anvendelsen av sten, tre og glass er nyskapende og likevel forankret i den jærsk kulturarven. Nytt og gammelt, gjentar vi, går hånd i hånd.

Hytta til Kjell og Åse Austvoll på Bybergsanden, den lumske kyststripa ved Feistein fyr, bygges i 1991 omkring skjelettet av en forfallen liten fritidsbolig, og det blir en ny atriumsprestasjon av Per Line. Som "et lite rustikt fort" lukker huset seg mot nord, står det i bladet *Hytteliv* (2/95). "Vinden får aldri tak i den utsatte hytta." Beboerne nyter utelivet i gårdsrommet, midt i naturkreftenes velde, og sier at de lærte noe vesentlig av denne byggemåten, derfor har de døpt stedet "Innsikten".

Vinteren 1992 vokser Friluftshuset på Orre nesten til det dobbelte, salen er for liten og man trenger mer utstillingsplass. Per Line velger å bygge utenpå den opprinnelige bygningskroppen, huset beholder sin karakter men øker volumet "uten å synes" (*Aftenbladet*). Fortsatt er meningene delte. Noen mener at huset er "laget slik unger bygger hytter", andre trykker det til sitt bryst. Denne stygt/pent-disputten kommer til å eksplodere noen år senere, skal vi få se, i forbindelse med et Linehus i Sirevåg. Som så mange pionerer før ham må Per Line tåle offentlighetens lys på godt og vondt. Og han vet hva det handler om. Innerst inne forstår han at det han tegner nødvendigvis må få motstandere. I et tabloidisert Norge. I dette bisarre Ferdighus-Land.

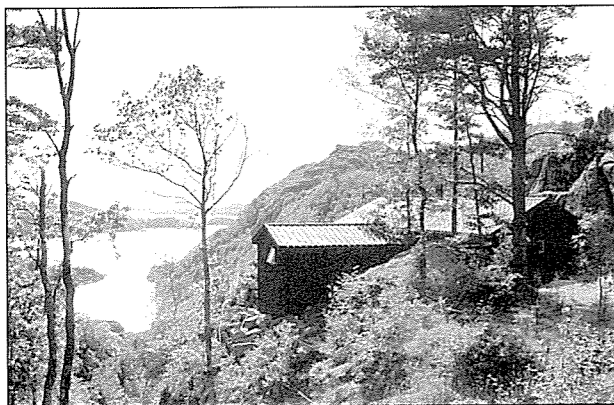
Og det varmer hans yrkessjel å bli tildelt Treprisen for 1992, en måned før Orre-husets utvidelse markeres. Begivenheten finner sted på SAS-hotellet i Oslo 22. mai, under hundreårsjubileet til Trelastindustriens

Landsforening, der statsminister Gro Harlem Brundtland holder hovedtalen og kommunalminister Kjell Borgen overrekker prisen som er den 14. i rekken etter at Knut Knutsen fikk den første gang i 1961. Utmerkelsen ligger arkitektenes hjerte nærmest, sier NAL-president Ole Wiig, i en tid med så mye stereotyp og sjelløst byggeri. Man savner nytenkning i trelastbransjen. Per Line får utmerkelsen for sine enkle og jordnære bygg, preget av en økologisk estetikk. Og juryleder og arkitekt Henriette Salvesen sier at Lines hus er "formet i pakt med naturen med utgangspunkt i materialkvaliteter generelt, og treet spesielt", og hevder at hans arkitektur er "et eksempel til etterfølgelse og ettertanke". Selv innrømmer Line, for bladet *Skogindustrien* (6/92), at Pollestad-hytta er en av hans egne favoritter. Det var første gang han bygget et slikt atriumshus og fulgte jærtradisjonen på sin egen måte. Han vil unngå det prangende. Han skyr effektmakeriet, kulissene. "Jeg har forsøkt å forenkle tingene", som han uttrykker det.

6. Et rognetre på Jærens kyst 1992-1997

Hvorfor får ikke Per Line straks noen større oppdrag, etter framgangen med Hå og Orre og den gjeve Treprisen i 1992?

Den regionale, økologiorienterte byggemåten har jo vind i seilene. Hanabryggene i Sandnes (Hoem, Kloster og Jacobsen) får Statens Byggeskikkpris i 1986, senere kommer milepæler som Villa Busk av Sverre Fehn og Stavanger Aftenblads administrasjonsbygg i Time (Hoem, Kloster, Schjelderup og Tonning), også sistnevnte bæret med Byggeskikkprisen. En rekke byggverk på NAMs mønstring "Norsk samtidsarkitektur 1990-1995" - blant dem står Jærmuseet sentralt - ut-

Hytte tegnet for familien Bergstad ved Spinnfjorden i Farsund.
Foto: Per Line.

mølle fra 1847 åpnet som museum i 1995 og Line arbeider videre med restaurering av bygdemølla og kvernhusene nedenfor fossen.

I april samme år rives det verneverdige jærhuset ved Varhaug kirkegård, uten tillatelse, en "helligbrøde" ifølge ordfører Tobias Skretting. Det er slike kulturtragedier Per Line uavlatelig kjemper mot i sitt agitatoriske virke på Jæren, denne oppgave er i hans øyne like viktig som det han gjør ved tegnebordet.

På kontoret ved innkjøringen til Storgata i Bryne har han hengt en huskelapp på veggen, ord skrevet av mesteren Knut Knutsen: "Søk det enkle. Det naturlige. Det stillferdige. Det uvesentlige. Det opprinnelige."

Tilbygget til ekteparet Tora Aasland og Tarald Oma i Time i 1996, med den lyse vinterhagens nære naturkontakt, gestalter en slik fagfilosofi. Kanskje har ikke det markedsstyrte Norge nok byggherrer for en slik asketisk arkitektur ennå. Ånden fra det brautende og selvopptatte 80-tallet lever videre. Debatten om det

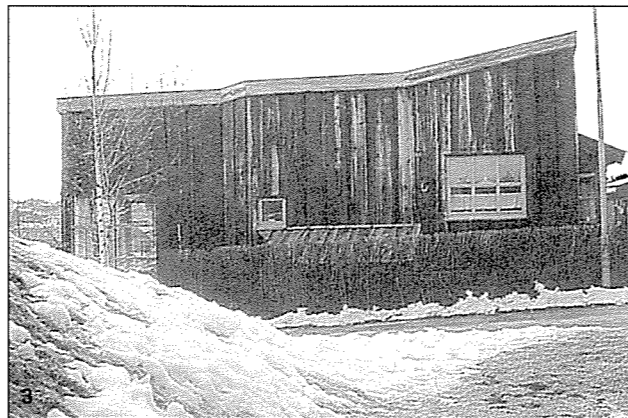
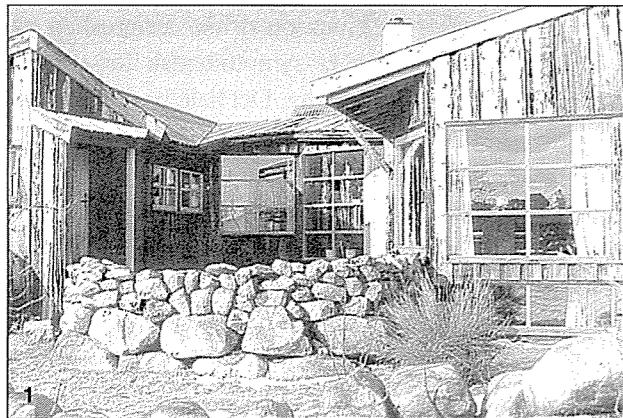
ruvende prosjektet Straen Terrasse i Stavanger våren 1997, mens Line fullfører sin bramfrie musikkpaviljong i Klepplunden, inngår i dette viktige ordskifte om vår omgivelsers formgivning. Likeledes vil diskusjonen om steder som Bryne og Sandnes, og de utbredte ferdighusfeltene på Vestlandet, gå videre. Enten målestokken er stor eller liten, gjelder de samme lover. I februar 1997, mens et byggefirma lanserer flere "moderne jærhus", gjentar Per Line sin enkle maksime i Jærbladet: "Jærhuset kan aldri kopieres... Vi må vise respekt for jærhuset ved å ikke kopiere det." Samme dilemma luftes for tiden i Oslo, der striden står skarpt mellom nyklassisister og modernister i synet på museumsutvidelsen på Tullinløkka. Noen vil bygge en Pantheon-pastische, andre ønsker en tidsmessig bygning.

Historien om Per Lines omstridte atriumshus på Nygårdsfeltet i Sirevåg er symptomatisk for dagens dualistiske arkitekturtenkning. Det hele begynte våren 1995 da Hå bygningsråd sa nei til byggetillatelse; noen medlemmer av rådet hadde ikke sans for byggverkets utforming og mente at det stred mot reguleringsbestemmelsene. Området skulle ha saltak eller valmettak, Lines hus var forsynt med et pulttak. "På feltet er det mange store og flotte hus," sa Ingebret Risa til StavangerAftenblad 29. mars, "med tak som beskrevet, og det ser fint ut. Lines hus vil bryte kolossalt med de andre husene. Personlig syns jeg ikke det minner om et hus i det hele tatt."

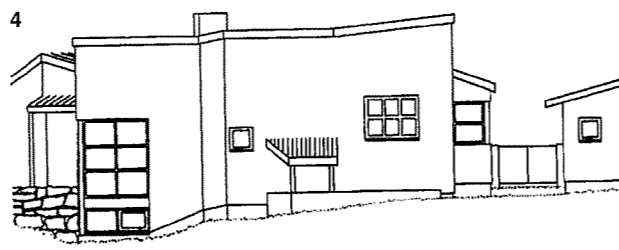
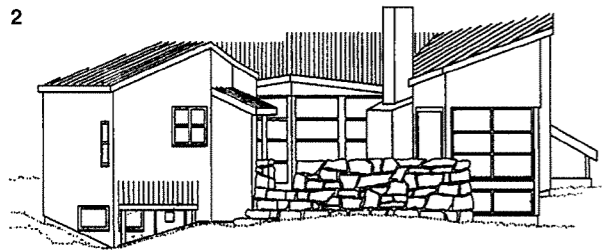
Våre estetiske minner er vesentlige. Den visuelle hukommelsen bestemmer vår smak. Og her har råds-

Jærhytte på Bybergsanden tegnet for familien Austvoll 1991.
Foto: Per Line.

Bolighus for Inger Anda, Bryne. Fullført i 1993.

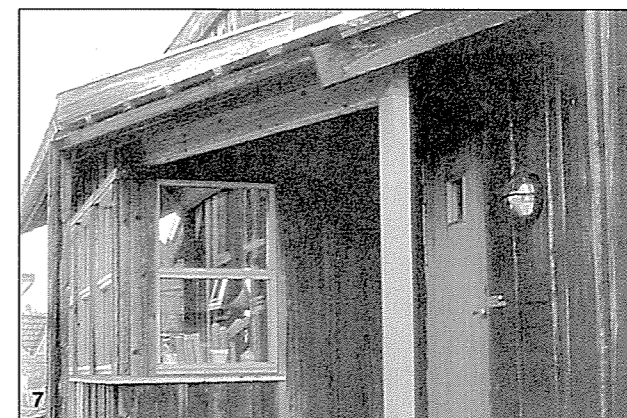
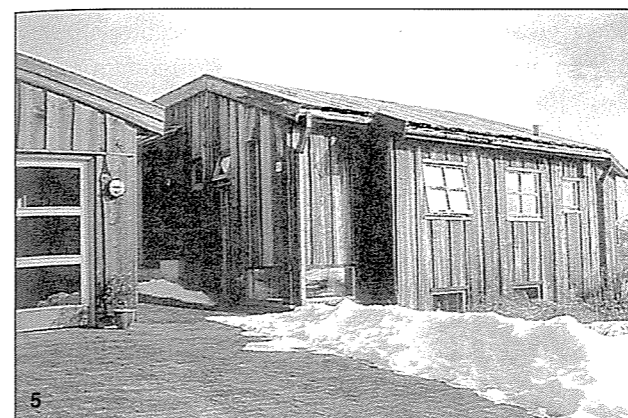
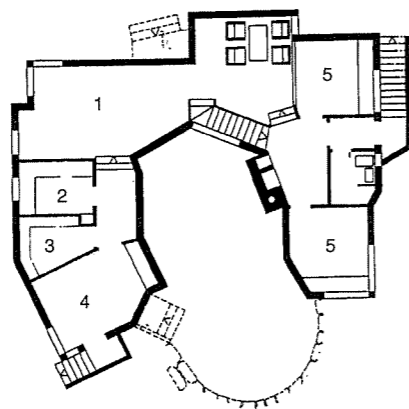

1 - 2 Fasade mot sør.

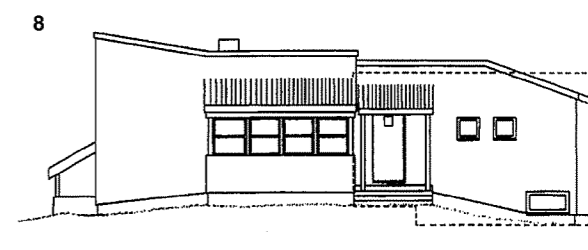
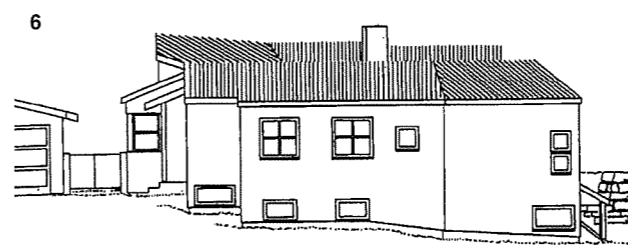
3 - 4 Fasade mot øst.

Kjeller

- 1. Stue
- 2. Vaskerom
- 3. Lagerrom
- 4. Trimrom
- 5. Soverom
- 6. Spisestue
- 7. Kjøkken
- 8. Gårds plass
- 9. Garasje

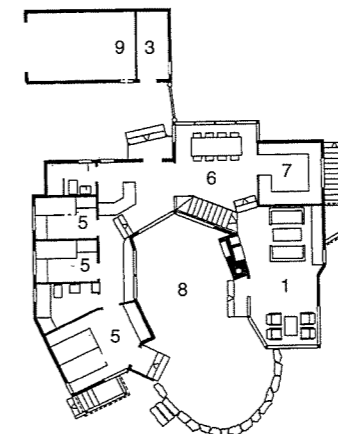

Bolighus for Inger Anda, Bryne. Fullført i 1993.

5 - 6 Fasade mot vest.

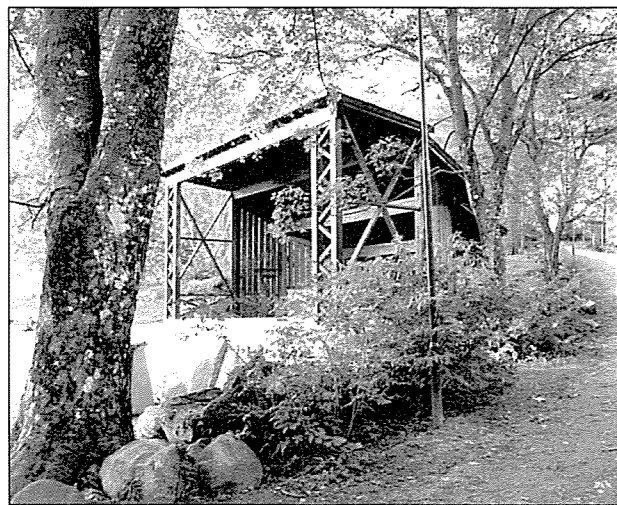
7 - 8 Fasade mot nord.

Hovedetasje

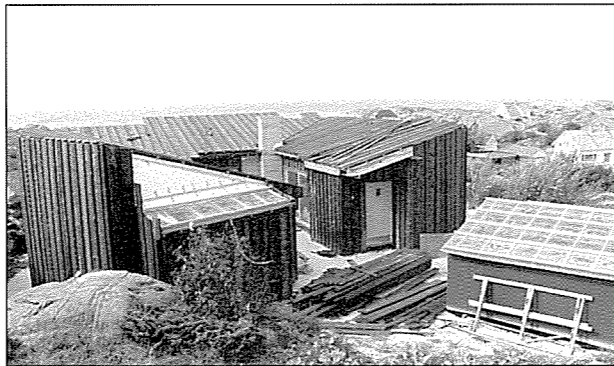
- 1. Stue
- 2. Vaskerom
- 3. Lagerrom
- 4. Trimrom
- 5. Soverom
- 6. Spisestue
- 7. Kjøkken
- 8. Gårds plass
- 9. Garasje

medlem Risa sin bestemte oppfatning, legitimt nok, han reagerer i samsvar med den fostring han har fått i livet. Det gjør også seks andre medlemmer av rådet, mens tre stemmer for Lines byggverk. At andre hus på feltet er mye mer dominerende, for eksempel en 3-etasjers tomannsbolig på 430 kvadratmeter plassert på en kolle, synes ikke å bekymre dem. De har åpenbart heller ingen innvendinger mot ferdighusestetikkens klisjeer. Linehuset er på 86 kvadratmeter og har ingen kjeller, det ligger lavt i terrenget med utsikt mot havet og er utformet etter det velkjente gårdsromsmotivet. I nærheten ligger en diger enebolig med en garasje på 71,3 kvadratmeter forsynt med et 42 kvadratmeter stort loft. Skjønnhetsparagrafen rammer ikke disse moteriktige hus i Sirevåg. Også i arkitekturen er alt relativt. Per Line anker til Fylkesmannen, et år går med til denne byråkratiske prosess, og til slutt får han medhold på alle punkter. Nå er

Musikkpaviljong i Kleppelunden tegnet i 1997.

Foto: Per Line

Eneboligen i Sirevåg tegnet for Annemarie Hauge og Jan Ove Grude er under bygging.

Foto: Per Line.

huset under bygging, det gjenstår å se hva folk vil mene med tid og stunder.

Og utvilsomt vil man fortsette å diskutere bygninger signert Per Line. Noen arkitekter jeg har snakket med under arbeidet med dette fagbiografiske essay syns at hans "jærhus" er mest vellykket, "atriumshuset" kan bli for anstrengt og repeterende. Gårdsromsløsningen krever helt spesielle tomteforhold og omgivelser. Det hender at atriet blir for trangt, solen slipper ikke til. Dette skisma er ikke ukjent for Line, jeg tror han oppfatter debatten som et gunstig utgangspunkt for videreføringen av de husformer han opererer med. Selv deler jeg ikke kritikernes syn, men mener at innvendingene bør føres i marken når man portretterer en så kontroversiell yrkesskikkelse som Per Line, som passerte 60-årsterskelen i fjor, han er jo ingen nybegynner i faget. Line vet hva han holder på med og tåler støyten en slik tegnemåte fører med seg. Nå skal man begynne utvidelsen av Time kirke fra 1859, med dåpssakresti og rom for søndagsskole, et betonghus følsomt lagt inntil

hovedbygningen. Et glassfelt slipper inn lys og viser skillet mellom nytt og gammelt. Slik må det være i arkitektens verden. Byggekunsten står ikke stille. Og på det linske tunet i Friluftshuset vokser rognetreer som ble plantet der i 1987, tross vinterstormer og vindfulle somre. Etter utvidelsen har det skutt i høyden. Og det er vel en del av stedskunstens vokabular. Å beskytte mennesker og natur. Også på Jærens vindfulle strender, nær det ville havet, kan et lite tre overleve. Når det får gunstige betingelser, når det menneskeskapte bryr seg om sitt landskap.

Sverre Fehn sa en gang til sine studenter at hvis de legger merke til et vakkert tre, mens de betrakter en bygning, da er det god arkitektur, fordi det er dialogen mellom naturen og huset som gjør treet vakkert.

Tuntreet til Per Line fortsetter å vitne - på sitt metaforiske vis - om hans arkitektoniske begavelse.

Med den nye Plan- og bygningsloven, som ble gjort gjeldende i sommer, skjerpes kompetansekravene i arkitektyrket, de små kontorene får det enda vanskeligere i konkurransen om oppdragene. Men talenter som Per Line vil bestandig skille seg ut fra mainstream-arkitektens aktører. Hans beste hus tilhører det fineste i vår byggekunst. Strandbygningen på Orre er innlemmet i Norsk Arkitekturmuseums permanente samling, utstillingen "Historiens hus - Norsk arkitektur gjennom 1000 år", i selskap med stavkirkene, Bryggen i Bergen, Nidarosdomen, ungdomshusene i Ålesund, funkisrestauranten Skansen, Portør-hytta, St. Hallvard-kirken, Norsk Bremuseum, biblioteket i Alexandria og de andre klenodiene i vår nasjonalarkitektur.

Hans forfedre kom fra Line i Time. Husmannsplassen han nylig har restaurert, Træ'e i Time, er blitt en kultur-

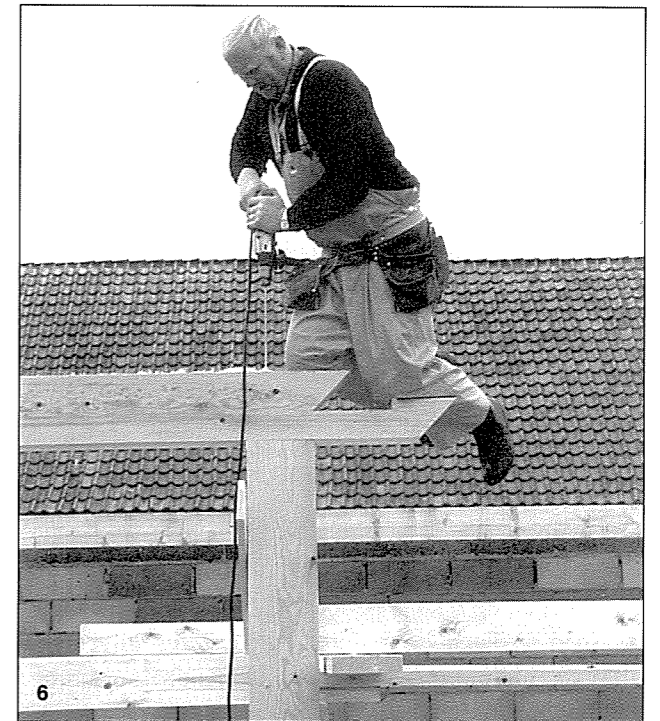
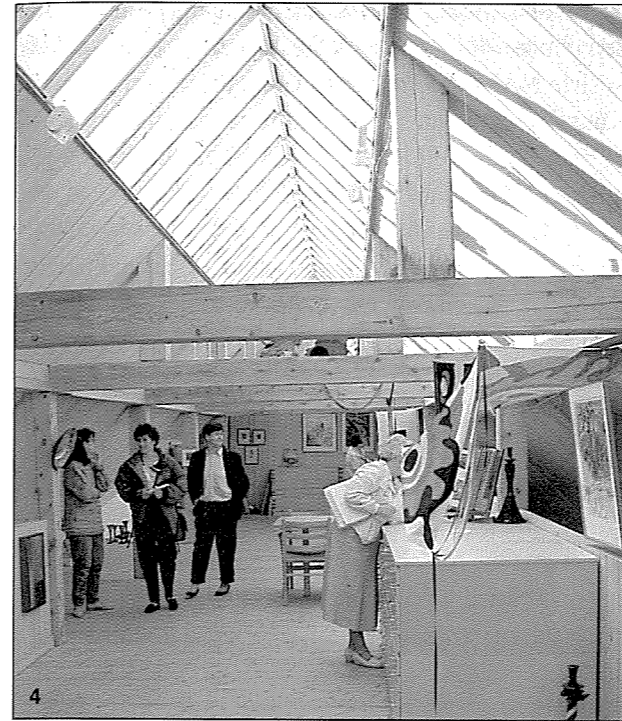
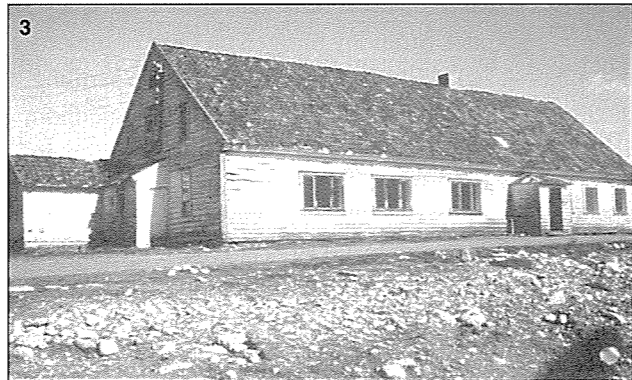
attraksjon ved Riksvei 44; scener fra filmen *Læraren* ble i sin tid spilt inn her. Og Arne Garborg er en av hans kjæreste forfattere. Per Line holder sine røtter i hevd, uten å henfalle til sentimentalitetens tilbakeskuende

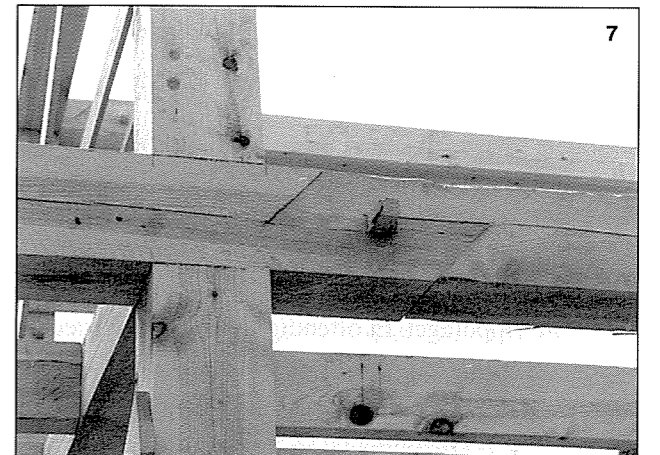
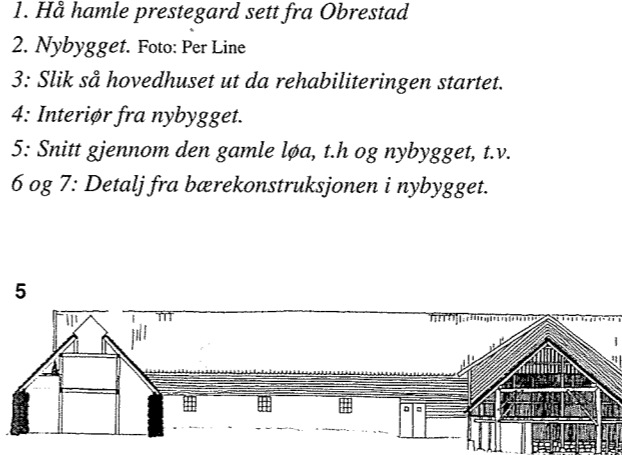
Bolighus tegnet for familien Aase utenfor Bryne, 1994.

Foto: Per Line.

fasdademakeri, det er en av hans sterke sider. Og derfor blir han så høyt verdsatt i arkitektkretser. Alvorsmannen Line er arkitektens arkitekt, kan man hevde. Kolleger beundrer hans eksistensielle tilnærming til yrket og hans sosiale engasjement. For Per Line er liv og lære ett. Mange skulle gjerne arbeide på hans humanistiske måte, så inderlig og stedsnært. Selv reagerte jeg med spontan entusiasme da Jærmuseet ga meg denne faglitterære skriveoppgave. Jeg har beundret Lines annerledes arkitektur i mange år; nå prøver jeg så ofte jeg kan å studere husene hans in natura. At jeg selv har foreldrerøtter i en Sunnfjord-dal og på det flate Jæren gjør nok sitt; jeg kjenner meg intuitivt igjen i det linske bygningspråket.

1. Hå hamle prestegard sett fra Obrestad
2. Nybygget. Foto: Per Line
- 3: Slik så hovedhuset ut da rehabiliteringen startet.
- 4: Interiør fra nybygget.
- 5: Snitt gjennom den gamle løa, t.h og nybygget, t.v.
- 6 og 7: Detalj fra bærekonstruksjonen i nybygget.

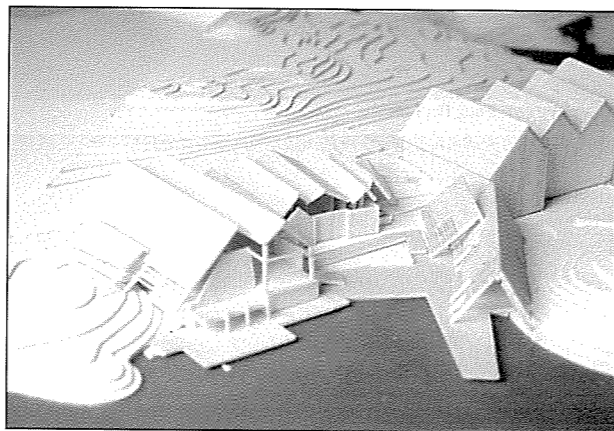
Fotland bydemølle.
Foto: Per Line.

Dessuten er jeg en uforbeholden tilhenger av denne Tredje Vei i arkitekturen. Ikke nyfunksjonalistisk high-tech-preget, og ikke postmodernistisk historiehermen- de, men nyskapende regional og samtidig universell, allmenngyldig. Lines slektskap med Knut Knutsen og Sverre Fehn er opplest og vedtatt, men vi kan også nevne profesjonsfrender som Frederik Konow Lund, Bjørn Simonnæs, Kari Nissen Brodtkorb, Ola Steen og Arne Henriksen.

Det er min konkluderende påstand at den nye regionale byggeskikken vil få en oppblomstring når vi om kort tid går inn i det 21. århundret. Og jeg drømmer om at de rogalandske myndigheter, eller en årvåken privat byggherre i oljefylket, en vakker dag vil oppdage den makeløse arkitekten de har i sin midte og gi ham Det Store Oppdraget. Et offentlig byggverk i tettstedet Bryne, forestiller jeg meg, og deretter en bygning inne i byen Stavanger. Og gjerne et boligområde, en moderne jærsk landsby, i hjemtrakten et sted.

Når alt kommer til alt er det maktpåliggende å styrke den norske og nordiske byggeskikkens egenart, slik de to siste NAM-utstillingene manifesterer. Her har både Knutsen-retningen og Korsmo-retningen sin rettmessige plass. Mangfoldigheten i vårt lands bebyggelse må forsvares. Den ene "skolen" utelukker ikke den andre. At Per Line viderefører det knutsenske konseptet, med sin spesielle jærsk bygningsdialekt, et arkitektarbeid som har gitt ham byggeskikkpriser fra flere kommuner i landsdelen, fortrenger ikke ytringsformene til modernister som Niels Torp, Kristin Jarmund, Lund Hagem, Blå strek, LPO, Knut Hjeltnes og andre hustegnere i den korsmoske ånd. Vårt arkitekturalfabet har mange bokstaver. Men la oss være enige om noe. A for arkitektur, for eksempel. B brukermedvirkning. F for funksjonstenkning. L for landskapstilpasning.

Og N for det Nyskapende, selve kreativiteten ved tegnebordet, arkitektens tolkning av den elementære

Modell av kystmuseum og svømmehall tegnet for Kvitsøy kommune. Prosjekt 1997.

Foto: Per Line.

men vanskelige oppgave som går ut på å gjøre omgivelsene nyttigere, vakrere og mer opplevelsesrike for folk.

Epilog, oktober 1997

Søndag 19. oktober 1997 stanset Per Lines hjerte, hans arbeidsdag var over. Selv rakk han å lese korrektur på

Bibliografi/oversikt over artikler om Per Lines arkitektur

10 år Norsk arkitektur. Norsk Arkitekturmuseum 1978
Jærteikn. Nr. 1 1987, 2 1988, 1 1990, 1 1993
Nye Bonytt Nr. 6/7 1981 og 3 1985
Hjem og fritid Nr. 4 1995
Byggeskikk i Norge. Bonytt A/S 1986
Bok til 50 årsdagen. 18.9.86
Byggekunst Nr. 4 1989 og 1 1996
Arkitektur i Norge.
Norsk Arkitekturmuseum Årbok 1989 og 1997

dette essay, og han uttrykte stor tilfredshet med dets budskap. Det var slik han oppfattet sin yrkesgjerning. Arkitekturen utfolder seg i grenselandet mellom kreativ prosjektering ved tegnebordet og strid i det offentlige samfunnslandskapet. Per Line er død. Hans byggekunst lever videre inn i det 21. århundre.

The Architectural Review, september 1990
Fortidsvern Nr. 1 1990
Norske boliger. Norsk Arkitekturforlag 1993
The best in leisure and public architecture.
B.T. Batsford Ltd. London 1993
Slik bygger vi. Bonytt as 1994
Hytteliv Nr. 2 1995, 4/5 1995, 6 1995, 8 1995
Fotland bydemølle. Time kulturminnenemnd 1995
Architectural design - Houses. Links International.
Spanish edition 1997
Byggeindustrien nr. 13 1997.